

АНДРІЙЧЕНКО Ю. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЖІНКА ЯК ВТІЛЕННЯ ЛИХА І НЕЩАСТЯ В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено лінгвопрагматичному аналізу гендерних стереотипів відносно жінки, які склалися протягом розвитку цивілізації. Аналіз проблеми показує, що з часом в іспанській лінгвокультурі здійснюється зміна культурної репрезентації жіночої статі – нейтралізація зафіксованої в гендерному стереотипі негативної оцінки або її значне пом'якшення.

Ключові слова: гендер, текст, комунікація, мовні стереотипи, гендерні стереотипи.

Статья посвящена лингвопрагматическому анализу гендерных стереотипов относительно женщины, которые сложились на протяжении развития цивилизации. Анализ проблемы демонстрирует тот факт, что со временем в испанской лингвокультуре осуществляется изменение культурной репрезентации женского пола – нейтрализация зафиксированной в гендерном стереотипе негативной оценки или ее смягчение.

Ключевые слова: гендер, текст, коммуникация, языковые стереотипы, гендерные стереотипы.

The article is devoted to linguopragmatic analysis of gender stereotypes regarding women that have developed over the development of civilization. Analysis of the problem is demonstrated by the fact that over time, the Spanish lingvokulture is changing cultural representation of female – neutralization of fixed gender stereotype or negative evaluation or mitigation.

Key words: gender, text, communication, language stereotype, gender stereotype.

Мета статті – проведення лінгвопрагматичного аналізу образу жінки як гендерного стереотипу, що склався протягом розвитку людства в межах іспанськомовного простору.

Актуальність статті зумовлена постійним інтересом до вивчення різноманітних зв'язків мови, мислення і культури, а також механізмів репрезентації стереотипів в мові; домінуючих маркерів соціального статусу, а також гендерних стереотипів, які репрезентовані в системі конкретної мови і в певному виді дискурсу.

У свідомості носіїв кожної національної мови формується мовна картина світу, яка неминує корелює з гендерними нормами і ідеалами, репрезентаціями, стереотипами [1]. Сказане дозволяє стверджувати, що в кожній національній культурі існує гендерна картина світу – сукупність уявлень, що складають бачення людиною реальності, де речі, властивості і відношення категоризуються за допомогою бінарних опозицій, сторони яких асоціюються з чоловічим або жіночим началом. Таким чином, гендерні стереотипи як культурно і соціально обумовлена думка про якості, атрибути і норми поведінки представників обох статей закономірно знаходять

відображення в мові [3:13]. Суспільство не тільки формує і підтримує гендерні стереотипи, але і вербально карає людей за відступ від них. В аналізі проблеми мовної репрезентації гендера центральним, на наш погляд, є розуміння гендеру як безперервного процесу продукування суспільством відмінностей у чоловічих і жіночих ролях, ментальних і емоційних характеристиках при мовній поведінці. При цьому гендерні норми і ролі не мають універсального змісту і тому варіюються в різних суспільствах.

Так, типовими жіночими рисами можна вважати слабкість, м'якість, нездатність на рішучі дії. Чоловікам приписують, навпаки, рішучість, активність, енергійність, здатність діяти. Дані стереотипи можна розглядати через призму гендерних стереотипів. Гендерний стереотип розуміється сьогодні як культурно і соціально зумовлені думки про якості, атрибути і норми поведінки представників обох статей [2:63]. Вивчення особливостей мови чоловіків і жінок потребує створення комплексної моделі їхньої мовленнєвої поведінки. Гендерні дослідження посіли вагоме місце у мовознавстві, отримали статус самостійного лінгвістичного напрямку і потребують не лише розробки теоретичних концепцій, але й акумулювання і обробки великої кількості фактичного матеріалу.

З давніх часів вважалося, що жінка була втіленням всього темного: за допомогою ворожіння вона морально і фізично руйнувала чоловіка. Ця дуальність, яка визначає чоловіка як добро і жінку як лихо, завжди існувала протягом історії людства: в грецькій міфології, яка описувала сирен, сібіл, відьом, в християнських традиціях, наприклад, в творах *Gènesis*, *Apocalipsis* жінка асоціюється зі змією, є втіленням божевілля і являє собою виключно повію. Через цю схильність до заподіяння лиха і її слабкості і нездатності протистояти цьому, жінку очікують багато численні покарання від людського і божого суду, для встановлення моралі. В патріархальному уявленні жінка традиційно являє собою дихотомію: *свята діва – повія*. Існувало два типи жінки: перший – це пасивна, занурена в життя чоловіка, з янгольськими рисами обличчя представниця слабкої статі. Другий – активна, пристрасна, загрозна для чоловіка, яка описується в міфах про фатальних жінок, що набули свою популярність в XIX столітті як продукт часу великих соціальних змін.

Без сумніву, щоб знайти коріння цього архетипу, на нашу думку, потрібно заглибитись більш у дослідження цієї теми, слідуючи слідами великої кількості ремінних репрезентацій протягом всієї Історії мистецтва і культури до часів класичної Греції. Як зазначає Камен Рамірес Гомес, фізична слабкість, моральна крихкість і етична незрілість співпадають в

язичному і християнському періодах історії у визначенні фігури жінки як посланниці Сатани, і навіть в асоціації її з Пеклом. На думку дослідниці, героїня грецьких міфів Пандора має багато спільних рис з першою біблейською жінкою Євою оскільки за легендою вона була послана людині на землю після того, як Прометей здійснив крадіжку вогню для того, щоб дати його людям [9]. Єлена покинула свого чоловіка Менелая, щоб втекти з Парісом, після чого розпочалася Троянська війна. Сестра Єлени, Клітемнестра, також була не вірною дружиною, яка вбила свого чоловіка Агамерона, щоб піти за своїм коханцем Егістром. Як кару обидві отримали смерть. Міфічні солодкоголосі серени несуть загибель чоловікам. Інше дивне створіння, яке також належить до жіночої статі, це – Медуза Горгона, яка є також втіленням лиха. Якщо звернутися до християнства, то воно майже не відрізняється від міфічних творів у визначенні жінки як підступної особи, яка є втіленням всіх негативних якостей, і приведе до смерті осліпленого чоловіка. В Біблії описана велика кількість подібних прикладів: Єва, перша християнська жінка була спокушена змієм і надкусила заборонений плід, за що разом з нею було покарано і Адама. Жінка – ворота Сатани [бош]. Це слугувало підґрунтям для постулатів християнської церкви, в яких жінка є винною в усіх гріхах світу, оскільки вона здатна спокушати, а спокуса належить Дияволу.

Дана офіційна догма положила край культу Великої Матері і з якої розпочались століття репресій фемінності. Хоча в іудаїзмі ім'я *Єва* мала месопотамська Велика Богиня Матір і євреї, приховували її за ім'ям Яхвех (Yahveh), яке походить від єврейського кореня *hwh* і має лексичне значення *життя*, відповідно як і жінка в латинському написанні *E-V-E*. Культ Богині-Матері був розповсюджений в Єгипті та інших регіонах стародавнього світу. В гностицизмі роль творця належить не Богу, який зробив Адама з крові і глини, а саме Матері-Землі, що надала йому життя. Версія народження Єви з ребра Адамова – це лише патріархальна трансгресія міфу про Матір-Землю, з якої народжується герой, і який повертається до неї для нового відродження. Так само, Адам і Єва вийшли з Матері-Землі, куди і повернуться з часом. Як зазначає Мануела Дун Маскетті, в біблейських текстах, в яких йдеться про вигнання з Раю існують докази того, що Бог був лише демонстрацією сили творця Змія, символ, позичений з інших міфологій, який є чоловіком Матері-Землі, разом вони надавали життя всім смертним і населяли Землю [4:171].

Формуванню гендерної нерівності сприяло і християнство, оскільки в Біблії спочатку законилась відповідальність жінок за первородний гріх:

Дружині Бог сказав: множачи помножу терпіння твої у вагітності твоїй; в хворобі будеш народжувати дітей, і до мужа твого пожадання твоє, а він буде панувати над тобою [2:16]. У Першому посланні до Тимофію Св. апостола Павла обґрунтовується вторинність жінок, створених Богом з ребра Адама, і їхня фактична нерівність, виражається в безумовній підпорядкованості чоловікам: Нехай жінка навчається мовчки в повній покорі, вчити дружині не дозволяю, ні володарювати над чоловіком, але бути в безмовності, бо перш створений Адам, а потім Єва; І Адам не був зведений, але дружина, спокусившись, впала в злочин.

Феміністські і гендерні дослідники приходять до висновку про необхідність введення ще одного ключового терміну: *маскулінний* (лат. *maskulinus* – чоловічий) – поняття, що підкреслює ієрархічний, з панівним становищем чоловіка, принцип організації соціуму. Це поняття, хоча і має зв'язок з патріархатним укладом, але не володіє його історичним тлом. Патріархатною вважається соціокультурна модель, в якій уявна постать *Батька-Патріарха* і його влада, яка визнається всіма, регулює соціальні зв'язки, які розповсюджуються з родини або племені на спільноту, соціум, державу. В даній соціокультурній моделі переважають асиметрія, гендерна нерівність, ієрархія, дисципліна, законна монополія на владу і на насильство з боку патріарха-голови родини і обов'язкове розподілення ролей на *чоловічі* і *жіночі*. Це андроцентрична система, в якій чоловіки виконують первинні ролі і мають більш високий соціальний статус, завдяки чому проєктують свій *маскулінний* вплив на будову соціальної реальності. Мануель Кастельс вважає, що патріархат – це базова структура усіх сучасних суспільств. Характеризується владою, яку мають чоловіки над жінками і дітьми в родинному колі. Для того, щоб ця влада здійснювалась патріархат повинен домінувати в усіх сферах організації суспільства, в виробництві, споживанні, в політиці, в праві, в культурі і мові. Міжособистісні відносини, таким чином, марковані домінуванням і насильством [5:159]. Дана патріархальна ідеологія, яка легітимізує домашнє насильство, знаходить своє вираження в мові через різноманітні синтетичні сентенції і прислів'я, які укорінюються в свідомість людини і лігітимізують встановлену владу чоловіка:

Corrige a tu hijo y te va a dejar tranquilo.

La letra con sangre entra.

No hay razón para mujer como la del bastón.

Con viento se limpia el trigo, y los vicios con castigo.

В патріархальному контексті, відношення *чоловік / жінка* маркується

категоризацією сильна *стать* / *слабка* *стать*, які легітимізують дискримінацію жінок, що базується на псевдопретексті статевих розбіжностей.

Християнство відібрало у Єви владу творця, поставило на її місце маскулітного Бога і перетворило її лише на черво для народження дітей. Таким чином, подвійна влада Єви була розділена: Церква пов'язує Єву з гріхопадінням, завдяки чому весь жіночий рід є проклятим, а християнському Богу залишилась позитивна частина: спасіння людства. Звідси стимулювалося і заохочувалося презирливого ставлення до жінок в усіх галузях життя.

Наприкінці XIV століття християнська Європа була охоплена війною на відьом, яку очолила інквізиція. Жінок звинувачували у вмінні гарно танцювати, у природності, сексуальності і вроді, тобто в тих властивостях, які раніше в міфологіях належали богиням. Страх і низький культурний рівень населення стали благодатним ґрунтом для поширення переслідування жінок і звинувачення їх у чаклунстві.

Розпочинаючи з XIX століття як наслідок індустріальної революції і перших феміністичних протестів, місогінія поступово втрачає свої позиції. Прогрес, модернізація і урбанізація – причини доступу жінок до публічної сфери життя і, тим самим, вони спричинили нову хвилю загрози для домінуючих соціальних позицій чоловіків. Маскулінна влада вже не проявляється, в більшості випадків, в фізичній силі, а в економічній площині. Тому, в цей час найбільша загроза зосереджена в так званій *фатальні жінці*, яка може спонукати чоловіка витрачати на неї величезні кошти, і, тим самим, привести до повного спустошення і фінансової прірви. Дуже розповсюдженими були рекомендації чоловікам протиставляти контактам з жінками інші, більш безпечні, види дозвілля, такі як, наприклад, полювання. *Фатальна жінка* в художніх текстах і в мистецтві представлена як сліпа сила природи, ненажерлива німфа, брехлива діва, вампірична істота, що п'є кров чоловіків [8:170]. Брем Дійкстра вважає, що це розповсюдження розпусних жіночих образів в мистецтві і літературі XIX кінця століття, суміші сексуального бажання і страху породило нову жінку [6:165].

В ці часи західний чоловік попадає під загрозу класових і расових факторів, які раніше вважалися второрядними, підлеглими, серед них фігурує жінка, яка завдяки своєму зв'язку з природою, являє загрозу для цивілізації. Так, система соціальних стратів, расизм і сексизм успадковують від своїх пригноблених представників такі риси як жорстокість і сексуальну агресію, спробу підтримати свої домінуючі і первинні позиції.

Як зазначає Джузеппе Скараффія, ця причина трансформує реальність у жахиття і, як наслідок, чоловічих страхів, утворених через статтеву відмінність, веде до надмірної містифікації жіночого тіла [10]. Також, в цей час набувають популярності ідеї Зігмунда Фрейда, які допомагають виправдати відчуття неспокою і страху перед жінкою через небезпеку кастрації, яку вона несе для чоловіка. З метою її підкорення і нейтралізації, необхідно контролювати ремінну сексуальність.

Таким чином, насаджуються стереотип жінки-грішниця, пасивної, приниженої, яка має янгольські риси обличчя і займається виключно домашнім господарством і виховуванням дітей. Протилежна модель – це органічна представниця жіночої статі, активна, чуттєва, яка отримує задоволення від сексуального життя. Друга модель сприймається суспільством негативно. Не слід забувати, про те, що подвійна мораль суспільства того часу підштовхувала чоловіків на одруження з жінками першого типу, хоча вони надавали перевагу проведенню часу у товаристві з жінками другого типу.

В останні декади ситуація динамічно змінюється. Проблема знаходиться в тому, що ці зміни відбуваються нерівномірно в різних культурах і в різних мовних системах, по-різному сприймаються представниками різних лінгвокультур і по-різному інтерпретуються в мовній етнокультурній свідомості. Звідси стає очевидною необхідність вивчення гендерних стереотипів в межах однієї культури. В країнах Латинської Америки расовий фактор в міжособистісних відносинах традиційно відіграє дуже важливу роль.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Денисова Г.* Стереотипы и их роль в формировании коммуникативных навыков в условиях “неродного” двуязычия / Г. Денисова // Россия и Запад: диалог культур. – Вып. 8, т. 1. – М.: МГУ им. М. В. Ломоносова, 2000. – С. 202–215. 2. *Кирилина А. В.* Гендер: лингвистические аспекты / Алла Викторовна Кирилина. – М., 1999. – 189 с. 3. *Сохацкая О. Л.* Репрезентация гендера в языке как предмет изучения феминистской лингвистики / О. Л. Сохацкая // Междунар. науч. конф. [“Бодуэновские чтения: 215 Бодуэн де Куртэнэ и современная лингвистика”], (Казань, 11–13 декабря 2001 г.). – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2001. – Т. 2. – С. 37–38. 4. *Bosch E., Ferrer V. A., Gili M.* Historia de la misoginia. – Barcelona: Anthropos, 1999. – 154 p. 5. *Connell R. W.* Masculinities Text / R. W. Connell. – Berkeley: University of California Press, 1995. – 295 p. 6. *Dijkstra B.* Ídolos de perversidad. La imagen de la mujer en la cultura de fin de siglo / Bram Dijkstra. – Madrid: Debate, 1994. – 163 p. 7. *Dunn Mascetti M.* Diosas. La canción de Eva / Manuela Dunn Mascetti. – Barcelona Robinbook: 1998. – 298 p. 8. *Puleo A.* Mujer, sexualidad y mal en la filosofía contemporánea / Alicia Puleo. – Murcia: Diamon, № 14 enero-junio, 1997. – P. 167–172. 9. *Ramírez Gómez C.* Mujeres del mal en la literatura francesa en Las mujeres y el mal / Carmen Ramírez Gómez. – Sevilla: Palma Ceballos y Parra Membriles eds., Padilla, 2002. – 246 p. 10. *Scaraffia G.* La donna fatale / Giuseppe Scaraffia. – Palermo: Nuova Cultura, 2011. – 162 p.